

Identifikácia problémov pri čítaní filozofického textu

(spracované podľa Saunders, C. et al 2007. *Doing Philosophy. A Practical Guide for Students*. London: Continuum, s. 29 -34)

Pri čítaní filozofických textov je prvou výzvou identifikácia problému, ktorému sa autor venuje. Ak správne identifikujete problém (tému textu), umožní vám to prístupovať k čítaniu štruktúrovane - budete schopní určiť kľúčové témy a myšlienky v celom texte a identifikovať širší kontext autorovej argumentácie.

Okrem identifikácie témy, na ktorú sa autor v texte zameriava, je pri filozofických textoch dôležité zistiť, čo autor pokladá za problematické ohľadom zvolenej témy, teda aké filozofické otázky v texte vyvstávajú. Napríklad, ak premýšľate nad televíziou, môžete o nej premýšľať viacerými spôsobmi:

- Ako o elektronickom prístroji
- Ako o niečom, za čo musíte platiť poplatok
- Ako o spôsobe komunikácie
- Ako o zábave
- Ako o niečom, podľa čoho si plánujete svoj voľný čas

O televízii teda môžeme povedať rozličné veci v bežnom jazyku, ako vidíme vyššie, o týchto rozličných spôsoboch nahliadania na televíziu sa môžeme ale vyjadrovať aj prostredníctvom všeobecných pojmov a zamýšľať sa nad televíziou ako nad:

- Fyzickým predmetom
- Daňami
- Udalosťami
- Činnosťami
- Ľuďmi
- Časom

Tieto pojmy nazývame abstraktnými, pretože nie sú o jednotlivých konkrétnych veciach. Keď sa pokúsite popísať každý z nich, položíte si otázky ako napr.: Ako možno opísať všetky fyzické predmety, na ktoré sa dá tento pojem aplikovať? Ktoré budú z tejto skupiny vylúčené? Sú tiene a údolia rovnakými fyzickými predmetmi ako lampióny a kopce? A čo ľudia, kam ich zaradíme?

Premýšľať o týchto otázkach znamená zamýšľať sa nad všeobecnými pojmami (ideami). Filozofi sa snažia o lepšie porozumenie všeobecným abstraktným ideám, ktoré dávajú zmysel jednotlivým konkrétnym častiam sveta. Kopce a lampióny, údolia a tiene, televízory a vaši najlepší kamaráti sú príklady, ktoré sa používajú na ilustrovanie, vysvetlenie, dokázanie alebo vyvrátenie všeobecných myšlienok. Príklady v texte sú určené práve na to, aby čitateľovi pomohli ilustrovať všeobecnú pointu textu, avšak nie vždy musia byť jednoducho

pochopiteľné. V tom prípade je dôležité vrátiť sa k nim viackrát a postupne si vyjasňovať všeobecné chápanie idey, ku ktorej smerujú.
Precvičme si to na nasledujúcom príklade:

„Moje rádio je dosť masívne a zaberá priestor. Disponuje spektrom farieb na povrchu, ktoré sa menia v závislosti od podmienok za ktorých sa naň dívam. Páči sa mi jeho vzhľad a zvuk. Vyrobili ho s dôrazom na estetickú kvalitu. Ako vec môže existovať nezávisle od ostatných vecí. Bolo tak trochu drahé a mám navyše povinnosť platiť koncesionárske poplatky. Mal by som ich platiť?“

Vedeli by ste povedať, v ktorých bodoch sa tento text týka abstraktných, a v ktorých sa týka konkrétnych otázok? Ktoré časti textu sú podľa vás zaujímavé pre filozofiu?

Filozofické problémy, ktoré ste si mohli vybrať, zahŕňajú napr. tieto: povaha hmoty, priestor, percepcia a farba, estetika a potešenie, existencia, povaha objektov, morálne povinnosti.

Je možné sústrediť sa na jednotlivé pojmy a začať ich skúmať bližšie. Rozpoznanie, že najdôležitejšie myšlienky vo filozofii sú abstraktné a všeobecné, je hlavnou stratégiou na porozumenie filozofickým textom.

Identifikovanie abstraktných ideí si ďalej vyžaduje zapojenie kritického myslenia pri čítaní. Možno začať zistením hlavných pojmov v samotnom nadpise a v prvých odstavcoch textu, musíme si ale zapamätať, že takto získame len veľmi predbežný a útržkovitý obraz o tom, čomu sa autor textu venuje. Filozofické texty je potrebné čítať interaktívnym spôsobom tak, že s myšlienkami vedíme popri čítaní vnútorný dialóg. Ukážme si to príklade známeho textu amerického filozofa Thomasa Nagela „Aké je byť netopierom“¹. V tomto prípade sa zdá, že názov diela jasne naznačuje tému, ktorej sa autor bude venovať, avšak vôbec nie je veľmi jasné, prečo by to mal byť filozofickým problémom: Prečo je dôležité vedieť, aké to je byť netopierom a čo sa prostredníctvom skúmania tejto otázky môžeme naučiť? Prvá veta diela nám poskytuje o niečo jasnejšiu výpoveď o filozofickom probléme, ktorý je témou textu. Znie takto:

„Vedomie robí zo vzťahu mysle a tela skutočne nepoddajný problém.“

Táto veta nám poskytuje dva užitočné náznaky o obsahu Nagelovho diela:

- Hovorí nám, že autor sa tu zaoberá problémom mysle a tela – teda tomu, ako máme chápať vzťah medzi myslou (naším mentálnym životom: myšlienkami, pocitmi, atď.) a telom

¹ Nagelova štúdiá vyšla v slovenskom preklade v zborníku Gál, E., Kelemen, J.: Myseľ/telo/stroj. Bratislava: Bradlo 1992. s. 37 – 51.

- Špecifickým problémom je tu podľa Nagela problém vedomia, môžeme sa teda domnievať, že práve tomuto problému sa bude autor v ďalšom texte venovať

Avšak naďalej môže byť nejasné, ako sa úvodná veta vzťahuje k názvu diela: čo má otázka v názve spoločné s problémom vedomia? Čo vlastne v Nagelovom ponímaní znamená problém vedomia? Pre lepšie porozumenie musíme pokračovať v čítaní:

„...to, že organizmus vôbec má vedomú skúsenosť, zásadne znamená, že je tu niečo ako *byť* tým organizmom... organizmus má vedomé mentálne stavy, práve vtedy, keď je tu nejaké *byť* organizmom a nejaké *pre* organizmus. Predpokladám, že všetci veríme, že netopiere majú skúsenosť... Vieme, že väčšina netopierov vníma vonkajší svet primárne sonárom... Sonár netopiera sa však svojím fungovaním nepodobá žiadnemu nášmu zmyslu. Hoci je jasne formou vnímania, niet dôvodu predpokladať, že subjektívne je to niečo, čo môžeme zakúsiť alebo predstaviť si. Je očividné, aké ťažké je potom vymedziť pojem *byť* netopier...“

Nepomôže snaha predstaviť si, že... máme veľmi slabý zrak a vnímame okolitý svet prostredníctvom odrazených vysokofrekvenčných zvukových signálov... Pokiaľ si to viem predstaviť (čo nie je veľmi ťažké), vraví mi to iba, aké by to bolo pre *mňa* správať sa ako netopier. O to však nejde. Sme zvedaví, aké je to *byť* netopierom pre *netopiera*.“

Prvá (oklieštená) veta tohto úryvku z Nagelovho diela špecifikuje prepojenie medzi vedomím a otázkou „aké je *byť*“, ktorú si Nagel kladie v názve a nasledujúce časti predstavujú „netopiera“ z názvu ako príklad toho, v čom podľa tohto autora problému vedomia spočíva.

V čom konkrétne ten problém spočíva? Prečo je netopier pre Nagela problematický? Pre lepšie porozumenie sa potrebujeme navrátiť k tejto pasáži a opäť si ju prečítať a zamyslieť sa nad ňou.

Na prvý pohľad to vyzerá, že pointa tkvie v tvrdení, že netopiere sú od nás veľmi odlišné tvory. Nagel tvrdí: „*Sonár netopiera sa však svojím fungovaním nepodobá žiadnemu nášmu zmyslu... Je očividné, aké ťažké je potom vymedziť pojem byť netopier.*“ Prečo sú tieto odlišnosti problematické? Aby sme tomu porozumeli, musíme sa zamyslieť nad tým, ako sa tento problém vzťahuje k Nagelovmu zameraniu sa na to „aké to je *byť* (niekým, niečím)“ ako na hlavný znak vedomia. Iba ak navzájom prepojíme tieto dve idey, uvidíme, že rozdielnosť medzi netopiermi a ľuďmi nám sfažuje uchopenie toho „aké je to *byť* netopierom“, a z toho dôvodu potom čelíme problému porozumieť vedomiu ako sa prejavuje u netopierov.

Toto ešte stále nedefinuje presnú povahu problému, keďže Nagel pokračuje a upozorňuje na samostatnú pointu, ktorá sa viaže na problematickosť uchopenia „aké je to *byť* netopierom“. O netopieroch vieme veľa, čo nám umožňuje predstaviť si seba ako netopiera, avšak toto „mi vraví iba to, aké by to bolo pre *mňa* správať sa

ako netopier. O to však nejde. Sme zvedaví, aké je to byť netopierom pre netopiera“.

Na chvíľu sa zastavme a premýšľajme nad poslednou vetou úryvku. Rozumiete rozdielu, ktorý tu autor zdôrazňuje a prečo ho považuje za dôležitý? Ako by ste to vysvetlili vlastnými slovami?

Nagel chce upozorniť na fakt, že celé naše poznanie netopierieho života je poznaním „zvonku“ – poznáme vedecké fakty o netopierích perцепčných schopnostiach atď., ale nevieme „aké to je“ zo subjektívneho hľadiska. Môžeme použiť tieto fakty na imaginárne premostenie od našej perspektívy k netopierej, avšak to nie je to isté ako poznať „aké to je“ pre netopiera, lebo nemôžeme nadobudnúť vnútornú perspektívu netopiera.

Spomínaný rozdiel je dosť vratký a na jeho celkové pochopenie potrebujeme prečítať pozorne celú Nagelovu štúdiu, aby sme nezostali len na povrchu a neprehliadli niektoré dôležité aspekty autorovej argumentácie. Bolo by jednoduché zamerať sa na faktuálne tvrdenia - o odlišnosti medzi človekom a netopierom, o ohraničenosti našej imaginácie - , v takom prípade by sme však prehliadli dôležité filozofické rozlíšenie medzi perspektívou „zvonka“ a perspektívou „zvnútra“, rozlíšenie medzi objektívnymi a subjektívnymi črtami vnímania.

Ak by sme rozlíšenie medzi perspektívou „zvonka“ a perspektívou „zvnútra“, prehliadli, nepochopili by sme, prečo je problém, ktorému sa autor venujem, dôležitý. Iba v prípade, že pochopíme aj tento bod, teda to, že kľúčová prekážka v porozumení tomu, „aké je to byť netopierom“ spočíva v subjektívnej povahe skúsenosti, pochopíme aj to, že Nagelovým zámerom nie je poukázať len na problematickosť pochopenia netopierov, ale na širší problém povahy vedomia. Aby sme pochopili **filozofický význam jeho argumentu, potrebujeme si všimnúť širšie konceptuálne problémy - abstraktné idey, ako aj detaily príkladu o netopierovi.** Toto je základná stratégia uľahčujúca nielen identifikáciu problému, ale najmä čítanie filozofických textov vo všeobecnosti.